IN MEMORIAM

ELENA GRIGALAVIČIENĖ
(1933 11 15 – 2005 12 08)

2005 m. gruodžio 8 d. Lietuvos archeologija neteko daktarės Elenos Grigalavičienės (Danilaitės). Ji atgulė amžinam poilsiui Vilniaus Karveliškių kapinėse šalia savo motinos. Elena Grigalavičienė buvo viena kukliausių ir mažiausiai pastebimų archeologių-mokslininkių, kažkaip sugebėjusi išvengti net paminėjimų enciklopedijose.

E. Grigalavičienė gimė 1933 m. lapkričio 15 d. Raseiniuose. Tėvas Antanas anksti mirė ir ji su motina 1937 m. persikėlė į Kauną. 1942–1945 m. Elena baigė Kauno 34-ąją pradžios mokyklą, toliau mokėsi antrojoje vidurinėje mokykloje, kurią baigė 1953 m. Tais pačiais metais ji įstojo į Vilniaus universiteto Istorijos–filologijos fakulteto istorijos specialybę, kurią 1958 m. baigė su pagyrimu. Puikiai buvo įvertintas ir jos diplominis darbas „Vakarų Lietuvos plokštiniai kapai su akmenų vainikais“. Dar besimokydama penktame kurse nuo 1958 m. kovo 1 d. E. Danilaitė pradėjo dirbti Kauno valstybinio M. K. Čiurlionio vardo dailės muziejaus Pirminės kultūros ir dailės (archeologijos) skyriuje mokslo darbuotoja (nuo 1960 m. gegužės 7 d. – vyresniąja mokslo darbuotoja). Čia ji artimiau susipažino su muziejiniu darbu. 1960 m. gruodžio 1 d. gerai išlaikiusi Lietuvos archeologijos, marksizmo-leninizmo pagrindų (pastarasis įvertintas tik patenkinamai) ir vokiečių kalbos egzaminus E. Danilaitė įstojo į Lietuvos TSR Mokslų akademijos Istorijos instituto aspirantūrą. Nors jos pateiktas referatas „1941 m. Kiauleikių kapinyno tyrinėjimas“ (paskelbtas 1961 m. ir tapęs pirmąja E. Danilaitės publikacija) sulaukė tam tikros kritikos, padaryta išvada, kad jis „rodo sugebėjimą autorės rinkti medžiagą, ją analizuoti ir atitinka stojančiojo į aspirantūrą referato reikalavimus“. Disertacijai buvo numatyta tema „Plokštiniai kapinynai Lietuvoje I–II tūkstantmečio pradžioje“, tačiau vėliau ji pasikeitė į darbą apie brūkšniuotąją keramiką. Aspirantūra truko 3 metus. Per tą laiką E. Danilaitė ne tik rinko medžiagą Vilniaus, Rygos, Minsko ir Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) muziejuose, bet ir dalyvavo Paplienijo gyvenvietės (Telšių r.) tyri-

nėjimuose (ekspedicijos vadovas V. Valatka). Disertacijos aspirantūros laikotarpiu ji užbaigti nesuspėjo, tad ją teko baigti jau dirbant LTSR centrinio valstybinio archyvo Publikaciniame skyriuje (1964 m. vasario 4 – rugsėjo 10 d., nes Istorijos institute tuo metu nebuvo reikiamo etato) ir Istorijos instituto Lietuvos istorijos iki Spalio revoliucijos sektoriaus vyr. laborante (1964 m. rugsėjo 10 – gruodžio 1 d.). Nuo 1964 m. gruodžio 1 d. E. Danilaitė konkurso tvarka užėmė jaunesniosios mokslinės bendradarbės vietą instituto Archeologijos sektoriuje vietoj į Lietuvos TSR istorijos ir etnografijos muziejų (dabar Lietuvos nacionalinis muziejus) perėjusios E. Butėnienės, pradėdama beveik 3 dešimtmečius trukusią neskubią mokslininkės karjerą. Pirmiausia ji baigė rengti ir 1968 m. balandžio 5 d. apgynė kandidatinę (taip tuo metu buvo vadinama daktarinė disertacija) „Brūkšniuotoji keramika Lietuvoje (kai kurie duomenys lietuvių etnogenezės klausimu)". Disertacijos rengimo metu ji atskirais straipsniais išspausdino kai kurias jos dalis apie brūkšniuotosios keramikos kilmę, ornamentą, išnykimą. 1969 m. rugpjūčio 5 d. ji susituokė su iš Rokiškio rajono Tumasonių kaimo kilusiu Jonu Grigalavičiumi (1923–1981), tapo Grigalavičiene, išaugino dukrą ir sūnų, rūpinosi motina.

Apgynusi disertaciją E. Grigalavičienė įsijungė į „Lietuvos TSR archeologijos atlaso" rengėjų gretas, rinko medžiagą apie bronzos amžiaus metalinius dirbinius, brūkšniuotąją ir grublėtąją keramiką, akmeninius kirvius. 1969 ir 1974–1975 m. ji tyrinėjo unikalius Ėgliškių (Kretingos r.) ankstyvojo geležies amžiaus pilkapius, patekusius į būsimo karjero teritoriją. Nuo 1976 m. E. Grigalavičienė įsijungė į „Lietuvos TSR kultūros paminklų sąvado" temą, po jos „kepure" tyrinėjo Nevieriškių (1976–1978), Sokiškių (1980–1983), Kerelių (1984–1985) ir Juodonių (1986–1987) piliakalnius, Juodonių piliakalnio papėdės gyvenvietę (1989 m.), 1980 m. savaitę žvalgė Rytų Lietuvos piliakalnius. Nepasisekė tik su ūkiskaitiniais Šinkūnų (Ukmergės r.) piliakalnio tyrinėjimais. 1979 m. karjero pradėtame ardyti piliakalnyje ji ištyrė 220 m^2, rado vos 13 lipdytos keramikos šukių. 1983 m. žvalgomuosius tyrinėjimus vykdė Kurmelionių (Šalčininkų r.), Čepeliūnų (Varėnos r.) ir Papiškių (Vilniaus r.) piliakalniuose. Institute tvarkė skyriaus biblioteką. Labai ilgai E. Grigalavičienė užsibuvo jaunesniosios mokslinės bendradarbės pareigose (nuo 1964 m. lapkričio 1 d.) ir tik 1986 m. vasario 3 d. pakilo iki mokslinės bendradarbės. Į pensiją išėjusi 1992 m. gruodžio 31 d. E. Grigalavičienė mokslinėje veikloje nebedalyvavo.

E. Grigalavičienės archeologinei veiklai būdingas savotiškas akademizmas. Ji beveik be išimčių tyrinėjo tik gerus klasikinius savo laikotarpio paminklus, rašė tik į mokslinę spaudą ar enciklopedinius leidinius. Disertacijos tema pasirinkusi brūkšniuotosios keramikos kultūrą, jai liko ištikima visą gyvenimą. Mokslinę E. Grigalavičienės veiklą galima suskirstyti į dvi tarpusavyje glaudžiai susijusias dalis: archeologinius tyrinėjimus bei sintetinius darbus. Pagrindinė apgintos disertacijos dalis dar iki jos gynimo (išskyrus istoriografiją ir etninius klausimus) buvo paskelbta straipsniais, tad atskira monografija išleista nebuvo – tą tarybiniais laikais ir padaryti buvo sunku, tai patvirtina dauguma tik rankraščiuose likusių disertacijų tekstų. Užtat visa kita, kas išeidavo iš po E. Grigalavičienės plunksnos, buvo publikuota. Viena šių darbų dalis yra apibendrinantys Brūkšniuotosios keramikos kultūros tyrimai. Tai 3 straipsnių serija apie kaulinius dirbinius (1975–1976 m.), pavieniai straipsniai apie piliakalnių apgyvendinimo pradžią Lie-

tuvoje (1982 m.), brūkšniuotosios keramikos kultūros regioninių skirtumus (1989 m.). Atskirai paminėtinos dvi jos monografijos. Pirmoji, parašyta kartu su A. Merkevičiumi, skirta bronzos–ankstyvojo geležies amžiaus metaliniams dirbiniams (1980 m.). Iš esmės tai E. Grigalavičienės darbas, į kurį A. Merkevičius įdėjo skyrių apie šių dirbinių cheminę sudėtį. Visą bronzos–ankstyvojo geležies amžiaus laikotarpį apibendrina atskira monografija, kartu tapusi ir visos E. Grigalavičienės archeologinės veiklos gulbės giesme (1995 m.).

I tūkstantmečio pr. Kr. archeologijos paminklų tyrinėjimai buvo kitas E. Grigalavičienės darbų baras, neatsiejamai susijęs su pirmuoju. Daugiausia ji tyrinėjo ankstyvuosius piliakalnius. Nors tyrimų metodinė pusė nebuvo aukšto lygio, juos savotiškai kompensavo jų platumas, radinių registracijos kruopštumas ir pačios E. Grigalavičienės reiklumas sau įvesti iškastą medžiagą į archeologinę apyvartą. Galima sakyti, kad E. Grigalavičienė Lietuvos archeologijos istorijoje lieka kone vienintele tyrinėtoja, kurios visi bent kiek svarbesni tyrinėjimai yra jos pačios paskelbti. Jai rūpėjo ir naujausių archeologinių tyrimų pristatymas „Archeologiniuose tyrinėjimuose Lietuvoje“ bei „Archeologiniuose atradimuose“ Maskvoje (rusų kalba). Išskyrus 1978 m. Nevieriškių (Lietuvos spaudoje) ir 1979 m. Šinkūnų piliakalnio tyrinėjimų rezultatus bei menkus 1983 m. ekspedicijos radinius, šiuose leidiniuose turime išsamų vaizdą apie jos tyrinėtus piliakalnius, pilkapyną ir papėdės gyvenvietę.

E. Grigalavičienė kolegų atmintyje liko kaip tyli, kukli mokslininkė, nuoširdžiai besirūpinusi kiekvienu lauko tyrinėjimų ekspedicijos dalyviu, vengusi skandalų ir konfliktų. Likimas jai nepašykštėjo išbandymų. Kas žino, jeigu jos gyvenimas būtų lengvesnis, gal ir indėlis į Lietuvos archeologiją būtų svaresnis. To šiandien jau niekas nebepasakys. Tačiau ir tai, ką ji nuveikė ankstyvųjų metalo laikotarpio tyrinėjimuose, šiandien yra ir dar ilgai bus pagrindu kalbant apie ištisą Lietuvos proistorės tūkstantmetį.

ELENOS GRIGALAVIČIENĖS BIBLIOGRAFIJA

1961

1. Archeologiniai tyrinėjimai Kiauleikiuose, *Iš lietuvių kultūros istorijos*. Vilnius, 1961, t. III, p. 101–124, 341–342.

1964

2. Brūkšniuotosios keramikos gyvenvietė Vakarų Lietuvoje, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1964, t. 2(17), p. 23–39.

1966

3. Ankstyvosios brūkšniuotosios keramikos kilmės klausimu, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1966, t. 2(21), p. 111–125.

1967

4. Brūkšniuotosios keramikos išnykimo Lietuvoje klausimu, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1967, t. 1(23), p. 35–50.

5. Brūkšniuotoji keramika Lietuvoje, *Spalio revoliucija ir visuomeniniai mokslai Lietuvoje*. Vilnius, 1967, p. 229–231.

6. Штрихованная керамика в Литве (некоторые данные по вопросу об этно-

генезе литовцев). Автореферат на соискание ученой степени кандидата исторических наук. Вильнюс, 1967, 32 с.

1968

7. Lietuvos brūkšniuotosios keramikos ornamentas, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1968, t. 1(26), p. 41–57.

1970

8. Egliškių, Kretingos raj., pilkapių tyrinėjimai 1969 metais, *Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1968 ir 1969 metais*. Vilnius, 1970, p. 39–43.

9. Исследования курганов Эглишкес, *Археологические открытия 1969 года*. Москва, 1970, с. 316.

10. Распространение памятников культуры штрихованной керамики на территории Литвы, *Материалы и исследования по археологии СССР; N° 176. Славяне и их соседи*. Москва, 1970, с. 44–48.

11. Проблемы штрихованной керамики на территории Восточной Прибалтики, *Тезисы докладов советской делегации на II международном конгрессе славянской археологии в Берлине (август 1970)*. Москва, 1970, с. 17–20.

1974

12. Žalvario amžiaus paminklai ir radiniai. *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*. Vilnius, 1974, t. I. Akmens ir žalvario amžiaus paminklai, p. 206–222, 236–238, 246–247, 21–25 žemėlapiai.

1975

13. Piliakalniai ir jų radiniai, *Lietuvos TSR archeologijos atlasas*. Vilnius, 1975, t. II. Piliakalniai, p. 5–25, 5, 7 žemėlapiai (bendraautorius A. Tautavičius).

14. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai. (1. Darbo įrankiai), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1975, t. 4(53), p. 73–83.

15. Исследования курганов в дер. Эглишкес, *Археологические открытия 1974 года*. Москва, 1975, с. 403–404.

1976

16. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (2. Medžioklės ir žvejybos įrankiai, ginklai), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1976, t. 1(54), p. 51–56.

17. I tūkstantmečio pr. m. e. Lietuvos piliakalnių kaulo dirbiniai (3. Papuošalai), *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1976, t. 3(56), p. 65–80.

18. Исследования курганов в дер. Эглишкес, *Археологические открытия 1975 года*. Москва, 1976, с. 435.

1977

19. Egliškių (Kretingos raj.) pilkapių tyrinėjimai 1974 ir 1975 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1974 ir 1975 metais*. Vilnius, 1977, p. 45–51.

20. Раскопки городища Неверишкес, *Археологические открытия 1976 года*. Москва, 1977, с. 425.

1978

21. Nevieriškių (Švenčionių raj.) piliakalnio tyrinėjimai 1976 ir 1977 metais, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1976–1977 metais*. Vilnius, 1978, p. 96–101.

22. Раскопки городища Неверишкес, *Археологические открытия 1977 года*. Москва, 1978, с. 434.

1979

23. Egliškių pilkapiai, *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1979, t. 1, p. 5–43.

24. Раскопки городища Неверишкес, *Археологические открытия 1978 года*. Москва, 1979, с. 454.

1980

25. Древнейшие металлические изделия в Литве. Вильнюс, 1980. 115 с., 30 таблиц (соавтор Мяркявичюс А.).

1981

26. Раскопки городища Сокишкис, *Археологические открытия 1980 года.* Москва, 1981, с. 355–356.

1982

27. Sokiškių piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1980 ir 1981 metais*. Vilnius, 1982, p. 24–27.

28. Kada buvo apgyventi piliakalniai, *Lietuvos istorijos metraštis 1981*. Vilnius, 1982, p. 5–18.

1983

29. Раскопки городища Сокишкяй, *Археологические открытия 1981 года.* Москва, 1983, с. 369.

1984

30. Sokiškių piliakalnis, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1982 ir 1983 metais*. Vilnius, 1984, p. 22–25.

31. Исследования городища Сокишкяй, *Археологические открытия 1982 года.* Москва, 1984, с. 383.

1985

32. Egliškių pilkapynas, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1985, t. 1, p. 487.

33. Новые данные о культуре штрихованной керамики Восточной Литвы, *Всесоюзная археологическая конференция „Достикения советской археологии в XI пятилетке": Тезисы докладов. (Баку, 17–21 мая 1985 г.).* Баку, 1985, с. 116–118.

34. Раскопки городища Сокишкяй, *Археологические открытия 1983 года.* Москва, 1985, с. 421–422.

1986

35. Kaulo dirbiniai; Kiauleikių kapinynai, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1986, t. 2, p. 242–243, 302–303.

36. Kerelių piliakalnio tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1984 ir 1985 metais*. Vilnius, 1986, p. 24–27.

37. Nevieriškės piliakalnis, *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1986, t. 5, p. 52–88.

38. Sokiškių piliakalnis, *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1986, t. 5, p. 89–138.

39. Раскопки городища Керяляй, *Археологические открытия 1984 года.* Москва, 1986, с. 356.

1987

40. Nevieriškių piliakalnis; Paplienijos piliakalnis, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1987, t. 3, p. 212, 302.

41. Городище Керяляй, *Археологические открытия 1985 года.* Москва, 1987, с. 477.

1988

42. Juodonių piliakalnio (Rokiškio raj.) tyrinėjimai, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*. Vilnius, 1988, p. 31–36.

43. Sokiškių piliakalnis; Varonių piliakalnis; Vosgėlių piliakalnis, *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1988, t. 4, p. 70, 603, 605.

44. Исследование городища Йодонис, *Археологические открытия 1986 года.* Москва, 1988, с. 394.

1989

45. M. e. I tūkstantmečio I pusės Kerelių (Kupiškio raj.) piliakalnio įtvirtinimai ir pastatai, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija*. Vilnius, 1989, t. 1(106), p. 89–102.

46. Brūkšniuotosios keramikos lokaliniai variantai Lietuvoje, *Lietuvos TSR Mokslų*

Akademijos darbai. A serija. Vilnius, 1989, t. 3(108), p. 69–83.

1990

47. Juodonių (Rokiškio raj.) gyvenvietės tyrinėjimai 1989 m., *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais*. Vilnius, 1990, p. 28–30.

1992

48. Kerelių piliakalnis, *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1992, t. 8, p. 85–105.

49. Juodonių piliakalnis ir gyvenvietė (Rokiškio raj.), *Lietuvos archeologija*. Vilnius, 1992, t. 9, p. 41–91.

50. Оборонительные укрепления, сооружения и жилища ранних городищ населения культуры штрихованной керамики, *Pabaltijo gyvenvietės nuo seniausių laikų iki XIV amžiaus*. Vilnius, 1992, p. 35–39.

1995

51. Žalvario ir ankstyvasis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1995. 280 p.

1996

52. Sokiškių piliakalnis (Juodžeminis), Nevieriškės piliakalnis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva.* Vilnius, 1996, t. 1, p. 168–169, 339–340.

1997

53. Kerelių piliakalnis, *Kupiškio kraštas*. Vilnius, 1997, p. 36–47.

1998

54. Andreikėnų piliakalnis; Antilgės piliakalnis; Armališkių piliakalnis; Bajoriškių piliakalnis; Baltakarčių piliakalnis; Bikūnų piliakalnis; Brinkliškių piliakalnis; Dryžių piliakalnis; Galelių senovės gyvenvietė; Garnių piliakalniai; Gatelių piliakalnis; Gimžiškių piliakalnis; Kalvių piliakalnis; Klykių piliakalnis; Kubilių piliakalnis; Geniupio-Lygamiškio piliakalnis; Likančių piliakalnis; Maneičių piliakalnis; Nemeikščių piliakalnis; Papirčių Dovydo kalnas; Ruklių Kliedkalnis; Sėlės piliakalnis; Spitrėnų piliakalnis; Staniuliškių pilalė; Šiaudinių pilalė; Šikšnių piliakalnis; Užpalių Pilies kalnas; Vaikutėnų piliakalnis; Vitkūnų piliakalnis; Vosgėlių piliakalnis; Betiškių piliakalnis; Degučių-Užusamanės piliakalnis; Golubiškių piliakalnis; Gutaučių piliakalnis; Jatkūniškių piliakalnis; Kiemionių piliakalnis; Kuklių piliakalnis; Liaudiškių piliakalnis; Lužų piliakalnis; Maniuliškių piliakalnis; Marciūniškių-Palatviškio piliakalnis; Mineikiškių piliakalnis; Morkūnų piliakalnis; Pakačinių (Dembų) piliakalnis; Pakalniškių piliakalnis; Skineikių piliakalnis; Šišponiškių piliakalnis; Užėniškių piliakalnis; Velikuškių piliakalnis; Verslavos piliakalnis; Vitkūnų piliakalnis; Vosgėlių piliakalnis; Zabičiūnų piliakalnis, *Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva*. Vilnius, 1998, t. 2, p. 140–143, 145–148, 151–152, 154, 158–159, 161–165, 178, 192, 196, 202, 205, 359, 360, 364, 366, 367–373, 378, 382–386.

Gintautas ZABIELA